

JAK POSTĘPOWAĆ WOBEC UCZNIĄ Z ZESPOŁEM ASPERGERA?

Uczniowie z zespołem Aspergera wykazują trudności w wielu sferach funkcjonowania. W zakresie komunikacji mają kłopot z rozumieniem przenośni, żartów, przysłów, pojęć abstrakcyjnych. Z tego powodu istotne jest, aby nauczyciel używał języka opartego na konkretach, bez dwuznaczności, jaką zawierają np. wypowiedzi ironiczne. Niekiedy postępowanie dziecka, które odbieramy jako dziwne lub mogące wskazywać na brak kultury czy nieposłuszeństwo, wynika z tego, że uczeń rozumiał polecenie dosłownie lub inaczej niż tego oczekiwał nauczyciel. Jako przykład podam sytuację, w której sama uczestniczyłam. Przyszłam po mojego podopiecznego na lekcję, aby zabrać go na terapię. W tej klasie był również inny mój podopieczny z ZA. Gdy weszłam do klasy, ten drugi uczeń z ZA zapytał, czy przyszłam po niego. Ja odpowiedziałam niebacznie mało precyzyjnie „Tak Tomku, będziesz miał dzisiaj ze mną zajęcia...”. Nie zdążyłam dokończyć zdania, kiedy Tomek zerwał się z krzesła i wybiegł z klasy. Udało mi się go doścignąć przed drzwiami mojego gabinetu. Chłopiec rozumiał, że mamy zajęcia teraz, a że był bardzo impulsywny w działaniu to od razu wybiegł i nie zdążył usłyszeć końcowej części mojego zdania.

Inny przykład: zdarzyło mi się, że przedłużyłam zajęcia z moim podopiecznym. W pewnym momencie usłyszałam pukanie do drzwi, a za nimi innego ucznia z podejrzeniem ZA. „Piotrusiu, poczekaj za drzwiami, zaraz Cię zaproszę”. Kiedy skończyłam pracę z poprzednim uczniem, poprosiłam Piotrka do gabinetu. Widziałam, że był mocno rozdrażniony: „Mówiła pani, że zaraz będę mógł wejść. A czekałem 5 minut!”. Jak widać – w przekazywaniu informacji dzieciom z ZA bardzo ważna jest precyzja i dosłowność.

Kolejna istotna cecha dzieci z ZA to stereotypowość, sztywność w myśleniu i działaniu¹. Ci uczniowie lubią porządek, określoną kolejność, przewidywalność, niezmienność. Jeśli coś ulega zmianie, np. kolejność zajęć, pora drugiego śniadania, sala – wówczas gubią się lub wracają do znanego im porządku rzeczy, np. szukają „starej” sali lekcyjnej lub pomimo innego polecenia nauczyciela wyciągają kanapkę i jedzą na lekcji. Nauczyciel może pomóc dziecku poprzez uszanowanie jego przywiązania do pewnych nieszkodliwych rytuałów, uprzedzanie go o zmianach, zwizualizowanie planu dnia za pomocą plakatu lub obrazków i odwoływanie się do niego, oprowadzenie dziecka po szkole i opracowanie dla niego mapki szkoły, przydzielenie uczniowi innego ucznia-opiekuna, który będzie mu pomagał odnaleźć się w chaosie szkolnym.

Podstawowym problemem dla dzieci z ZA jest nawiązywanie kontaktów rówieśniczych. Nie potrafią zainicjować rozmowy bądź prowadzić dialogu. Chętnie opowiadają innym o swoich zainteresowaniach, mają swoje ulubione tematy, które uwielbiają rozwijać, nie zwracając uwagi na znudzenie słuchacza. Niekiedy fiksują się na już rozpoczętym wątku i bardzo trudno im przerwać lub zmienić tok rozmowy. Dużym kłopotem jest dla nich odczytywanie języka ciała i emocji. Narzucają innym swoje pomysły i z tego powodu często są nielubiani przez rówieśników. Zamiast współdziałać z innymi, wykonują pracę za grupę i przez to wchodzą z nią w konflikt. Zdecydowanie wolą pracę indywidualną.

Nauczyciel, mając w klasie ucznia z ZA, niejednokrotnie pełni rolę ogniwa integrującego to dziecko z resztą zespołu klasowego. Jeśli wykazuje on życzliwą postawę wobec ucznia z ZA, wykorzystuje jego mocne strony podczas zajęć i ułatwia mu stopniowe wchodzenie w relacje z dziećmi, to oprócz sukcesu pedagogicznego ma też na swoim koncie łatwiejszy start dziecka w szkole. Dobrym

1 Omawiane w tym fragmencie zalecenia do pracy z dzieckiem z ZA stosuje się również wobec dzieci z autyzmem

pomysłem będzie więc znalezienie kolegi i pomoc w nawiązaniu relacji między nim a dzieckiem z ZA. Jeśli nauczyciel wie, czym interesuje się jego podopieczny, np. pociągami, komputerami – może podsunąć temat do rozmowy i wspólnej aktywności. Uczniowie z ZA często mają wybitne umiejętności w jakiejś dziedzinie, np. w matematyce i mogą pomóc w lekcjach uczniom słabszym. Po pewnym czasie można organizować zajęcia w ten sposób, aby uczeń z ZA miał szansę pracować w znajomej parze, a w dalszej perspektywie w małej grupce. Należy jednak pamiętać, że zawsze najlepiej będzie się pracowało uczniowi z ZA samemu. Jeśli więc uczeń nie jest gotowy na to, aby pracować w grupie, lepiej jest mu przydzielić podobne zadanie do wykonania indywidualnie. Warto jest zgłosić dziecko do uczestnictwa w kółku zajęć pozalekcyjnych zgodnym z jego zainteresowaniami lub do udziału konkursie szkolnym.

Uczniowie z ZA mają również trudność w obszarze reguł i zasad zachowania. Gdy zaczynają edukację szkolną, mogą ich w ogóle nie przestrzegać lub usiłować narzucić swoje bądź znane im sposoby postępowania. Są egocentryczne i mają kłopot z przyjmowaniem cudzego punktu widzenia. Z drugiej zaś strony, gdy dzieci z ZA już poznają regulamin szkolny i pewne wzorce zachowania w klasie, będą się ich sztywno trzymać i zwracać innym uwagę na odstępstwa od tychże reguł. Zadaniem nauczyciela i terapeuty dziecka jest pomoc w przyswojeniu reguł społecznego funkcjonowania. Podczas terapii psychologicznej uczeń poznaje zmienność tych zasad w zależności od kontekstu sytuacyjnego. Uczniowie z ZA muszą mieć – podobnie jak uczniowie z zaburzeniami zachowania – jasno określony zbiór zasad zachowania się oraz uczęszczać na trening zachowań społecznych.

Z uwagi na poważne trudności w przetwarzaniu bodźców sensorycznych dzieci z ZA źle się czują w hałaśliwych i bardzo kolorowych pomieszczeniach². Zanim przyzwyczają się do warunków szkolnych, minie sporo czasu i w związku z tym mogą przejawiać dziwne dla otoczenia zachowania. Nadmiar bodźców powoduje u nich zachowania stereotypowe (jak u dzieci autystycznych), m.in. chodzenie w kółko, kiwanie się lub chwilowe wycofanie się z aktywności poprzez fiksacje na jakimś przedmiocie lub czynności, np. oglądanie części długopisu lub zegarka. Jeżeli nauczyciel zauważy podobne objawy u ucznia, otrzymuje sygnał, że podopieczny jest zmęczony nadmiarem bodźców („przestymulowany”). Najlepiej wówczas zostawić ucznia i poczekać, aż będzie w stanie dalej brać udział w lekcji. Na ile jest możliwe, dobrze jest zorganizować otoczenie dziecka w taki sposób, aby mogło w nim lepiej funkcjonować (zadbać o stonowane kolory ścian, wieszać niewiele dekoracji na ścianach, ograniczyć szum w klasie, wydzielić kącik z tyłu klasy, gdzie uczeń będzie mógł się wyciszyć itd.).

Uczniowie z ZA dosyć często mają kłopot z utrzymaniem koncentracji uwagi podczas lekcji. Wówczas warto zastosować podobne metody pracy jak z uczniem z ADHD.

Postępowanie nauczyciela wobec ucznia z ADHD (nadpobudliwością psychoruchową lub inaczej zespołem hiperkinetycznym), które można zastosować w pracy z dziećmi z ZA.

U dzieci z tym zaburzeniem występują takie objawy, jak nadruchliwość, problem z koncentracją oraz impulsywność (najczęściej jeden z nich przeważa). Nie każde dziecko, które jest ruchliwe albo ma kłopot z utrzymaniem uwagi, cierpi na zespół hiperkinetyczny. Dość często rodzice bądź nauczyciele za szybko nazywają u dziecka podobne objawy ADHD. Tymczasem należy pamiętać, że jest to poważne zaburzenie rozwojowe, niekiedy leczone farmakologicznie i diagnozuje go zespół specjalistów.

² Omawiane w tym fragmencie zalecenia do pracy z dzieckiem z ZA stosuje się również wobec dzieci z autyzmem.

Tym, co bardzo irytuje nauczycieli, jest nadmierna ruchliwość u dziecka bądź nastolatka z ADHD, która przejawia się m.in. tym, że wstaje ono, przechadza się po klasie lub kiwa na krześle. Psycholodzy nazywają to „nadruchliwością w miejscu siedzenia”. Oprócz niej występuje również „nadruchliwość w obrębie języka”, czyli wzmożona gadatliwość. Uczeń z ADHD mówi, co mu „ślina na język przyniesie”, często wchodzi w nauczyciela w dyskusje, niekiedy również zapomina o właściwym dystansie w stosunku do osoby dorosłej (np. zwraca się per „Ty” do nauczyciela). Wielokrotnie zdarza mu się wypowiadać w nieodpowiednim czasie lub miejscu, np. w kościele lub podczas klasówki.

Błędem nauczycieli jest karanie za przejawy nadruchliwości, która jest wpisana w istotę tego zaburzenia. Z drugiej zaś strony nauczyciel ma prawo wymagać od ucznia, aby stosował się do ustalonych z nim reguł, np. uczeń nie chodzi samowolnie po klasie, jedynie po uprzednim zapytaniu nauczyciela.

Może się jednak zdarzyć taka sytuacja (szczególnie u młodszego ucznia z ADHD), kiedy będzie zapominał o zasadach omówionych wcześniej z nauczycielem. Powodem tego będzie impulsywność. Warto wówczas stosować tzw. przypomnienia. Polegają one na tym, że nauczyciel, widząc, że uczeń zaczyna być niespokojny, kręci się, uprzedza zachowanie ucznia i np. pyta: „Jasiu, czy chciałbyś o coś poprosić?” albo daje znak uczniowi przypominający o zasadzie podniesienia ręki.

To, co pomoże uczniowi podczas lekcji, to wykorzystanie jego aktywności do różnych zadań, np. podlanie kwiatków, starcie tablicy, pójście po kredę, poprawienie dekoracji. Z drugiej zaś strony dzięki tym dodatkowym zadaniom uczeń będzie czuł się ważny w oczach nauczyciela i klasy, co wpłynie pozytywnie na jego samoocenę. Uczeń z ADHD powinien uczestniczyć w zajęciach ruchowych, takich jak basen czy lekkoatletyka. Na ogół lepiej radzi sobie w sportach nie wymagających planowania czy analizy kolejnych działań. Udział w olimpiadach i turniejach sportowych jest dla niego szansą na to by „zabłysnąć” w szkole.

Impulsywność u dzieci z nadpobudliwością psychoruchową przyczynia się do trudności w kontaktach z rówieśnikami. Dzieci te chcą mieć kolegów i są towarzyskie, ale ze względu na to, że szybciej zareagują, niż pomyślą, łatwo wdają się w konflikty z otoczeniem. Mają słabą kontrolę nad emocjami i szybko wpadają w złość, a nawet w agresję. Przejawiają trudność w czekaniu na swoją kolej, często przerywają innym i wtrącają się do rozmowy.

U części dzieci z ADHD występują też zaburzenia zachowania³. Mają skłonność do zachowań ryzykownych i niebezpiecznych, bezsensownego wydawania pieniędzy, łatwo namówić je do zrobienia czegoś głupiego bądź niezgodnego z prawem. Poważnym wyzwaniem dla rodziców, nauczyciela i terapeuty dziecka jest uczenie dziecka zastępowania reakcji refleksją. Jednym ze sposobów na to jest nauczanie dziecka rozpoznawania w sobie emocji i dawania sobie „stopu”, np. jeśli Jaś zauważy, że zaciskają mu się pięści lub ma ochotę krzyknąć na kolegę, to mówi sobie cichutko „stop” lub liczy w myślach do 10. Potem zastanawia się, czemu wystąpiła taka sytuacja lub jakie będą skutki jego postępowania. Następnie szuka alternatywy dla swojego odruchowego zachowania: zamiast uderzyć kolegę, może powiedzieć mu, że jest wkurzony. Ważne jest, aby wcześniej ćwiczyć podobne sytuacje z dzieckiem „na sucho”, a potem nagradzać je za każdy odniesiony sukces.

Dzieci z ADHD potrzebują ze strony nauczyciela określenia jasnych zasad i konsekwencji ich przestrzegania lub nieprzestrzegania. Ze względu na skłonność do chaotycznego działania

³ Stosujemy wobec nich podobne zalecenia, jak wobec dzieci z zaburzeniami zachowania (tu link)

i trudności w skupieniu uwagi wskazane jest stosowanie i powtarzanie krótkich i klarownych poleceń typu: „Jasiu, usiądź”; „Długopis w rękę!”, „Popatrz na tablicę”, „Policz od nowa”. Jeśli dziecko rozpoczyna dyskusję, nauczyciel nie powinien się w nią wdawać.

Deficyty uwagi u dzieci z nadpobudliwością psychoruchową przejawiają się w tym, że dziecko nie śledzi toku zajęć, ciągle coś gubi lub zapomina przyborów szkolnych, nie jest w stanie skoncentrować się na szczegółach podczas wykonywanej pracy i łatwo rozprasza się pod wpływem zewnętrznych bodźców. Nauczyciel może pomóc dziecku poprzez dostosowanie otoczenia do jego trudności w skupieniu uwagi: umieszczenie go w pierwszej ławce, przypominanie o utrzymywaniu porządku na ławce (powinna się na niej znajdować jedynie długopis, zeszyt i niezbędne podręczniki), zadbanie o stonowane kolory w sali lekcyjnej i niewielką liczbę dekoracji na ścianach, ograniczenie hałasu w klasie. Ponadto może wyznaczać uczniowi pracę na lekcji w krótkich odcinkach czasu (np. popracuj nad tym przez 10 minut) lub zorganizować mu zadanie do wykonania etapami. Uczeń z ADHD potrzebuje indywidualnych wskazówek do pracy i poleceń. Może nie zareagować na polecenia wypowiedziane do całej grupy. Podchodzenie do ucznia podczas lekcji, nawiązywanie z nim kontaktu wzrokowego, wskazywanie na omawiany fragment w książce ułatwią dziecku śledzenie toku zajęć.

Postępowanie nauczyciela wobec ucznia z autyzmem

Grupa uczniów z autyzmem jest bardzo różnorodna. Część z nich jest w stanie komunikować się z otoczeniem i nabywać wiedzę w szkole ogólnodostępnej lub integracyjnej, część zaś wymaga kształcenia w szkołach specjalnych. Trudności dzieci z autyzmem przejawiają się głównie w problemach w uczeniu się mowy i umiejętności językowych, deficytach w zakresie zachowań społecznych oraz powtarzających się czynnościach stereotypowych. W pracy lekcyjnej uczeń z autyzmem potrzebuje asystenta lub nauczyciela wspomagającego. Dzieci z autyzmem często nie wiedzą, kiedy rozpocząć lub zakończyć daną czynność. Nauczyciel wspomagający sygnalizuje mu, np. poprzez dotknięcie ręki lub wskazanie na dane zadanie, czym uczeń powinien teraz się zająć. Niekiedy nauczyciel komunikuje się z uczniem za pomocą piktogramów, czyli obrazków, na których zwizualizowany jest określony wyraz. Jeśli jest czas na zmianę aktywności (przerwa, apel, zajęcia w kole), wówczas nauczyciel za pomocą gestu (takiego jak wzięcie ucznia za rękę lub odłożenie jego długopisu) daje mu o tym znać. Może również zastosować sekwencję obrazków w celu zasygnalizowania kolejnych zadań do wykonania. Ważne jest wytłumaczenie pozostałym dzieciom, w czym ma kłopot uczeń z autyzmem i jak można mu ułatwić życie w szkole.

Uczniowie z autyzmem łatwo zniechęcają się i mają kłopot z dokończeniem zadania. Można więc wprowadzić do pracy z dzieckiem timer⁴, który będzie wyznaczał koniec danego zajęcia. Konieczne jest również dzielenie zadania na mniejsze etapy. Za wykonaną część zadania należy ucznia wynagrodzić, np. pochwałą, uśmiechem, żetonem, naklejką, możliwością ułożenia puzzli itp.

Jeśli chodzi o sprawdzanie wiadomości ucznia z autyzmem, to należy dostosować je do umiejętności komunikacyjnych ucznia. Część z nich lepiej radzi sobie w testach wyboru niż w wypracowaniach, niektórym zaś łatwiej jest wypowiadać się w sposób pisemny niż ustny.

Uczniowie z autyzmem często stronią od pozostałych rówieśników i wiedzą, jak się wśród nich zachowywać. Rolą nauczyciela jest wprowadzenie ucznia w zespół klasowy i otoczenie go życzliwą opieką. Natomiast w trakcie terapii dziecko uczy się m.in., jak zadawać pytania i na nie odpowiadać, jak rozpoczynać znajomość, jak sygnalizować swoje potrzeby, jak rozróżniać i wyrażać stany emocjonalne, jak współdziałać z innymi.

4 Urządzenie odmierzające czas, stosowane np. w kuchni.

Podczas nauczania dzieci z autyzmem wykorzystuje się mocne strony dziecka. Jeśli dziecko ma dobrą percepcję i pamięć wzrokową, wówczas warto często stosować pomoce wizualne (np. obrazki, wykresy, harmonogramy, filmy, konkretne przedmioty i urządzenia). Jeżeli zaś ma bardzo rozwiniętą pamięć słuchową, to można je uczyć za pomocą wierszyków czy piosenek.

Uczniowie, którzy mają zaburzenia ze spektrum autystycznego, przejawiają trudność w generalizowaniu nowej wiedzy i umiejętności, co oznacza, że to, czego się uczą, jest związane ściśle z konkretną sytuacją czy też materiałem. Dlatego tak ważne jest w pracy z nimi odwoływanie się do konkretów.